

*Олександр Лавер.,
кандидат фізико-математичних наук, доцент,
завідувач кафедри інформатики та фізико-математичних дисциплін
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»*

ДЕПОПУЛЯЦІЯ НАСЕЛЕННЯ І МІГРАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНІ: ПРИЧИНИ ТА МОЖЛИВІ НАСЛІДКИ

У статті розглядаються актуальні аспекти міграційних процесів та динаміки чисельності населення України. Аналізуються причини депопуляції населення і пропонуються шляхи виходу з демографічної кризи.

Ключові слова: *біженці, вимушені переселенці, мігранти в Україні, динаміка чисельності населення України, міграційні процеси.*

The article deals with the actual aspects of migration processes and the dynamics of the population of Ukraine. The causes of depopulation of the population are analyzed and proposed ways out of the demographic crisis.

Keywords: *refugees, forced migrants, migrants in Ukraine, dynamics of population of Ukraine, migration processes.*

У 1993 році в Україні було зафіксовано 51 870 400 чоловік [1,2], а станом на 1 липня 2017 року в нашій державі проживало 42 467 037 осіб [2]. Отже, за період 1993-2017 рр. населення України зменшилося на 9 403 363 чоловік, або на 18,13% порівняно з 1993 роком. Причому якщо до 1995 року населення України щорічно зменшувалося на 110 000 чоловік, то далі спад населення за кожні 5 років становив 2,2 - 2,3 млн. осіб [3]. Проаналізуємо причини, які призвели до такої важкої ситуації.

Головною з них стало перевищення народжуваності над смертністю. Автором було підраховано, що за період 1993-2009 рр. в Україні народилося 7 885 662 дітей, а померло 12 767 694 чоловіки [4,с.189], що дало за розглядуваний проміжок часу перевищення смертності над народжуваністю у 4 882 032 чоловіки. За 2010-2016 рр. відповідна статистика була такою (табл.1):

Таблиця 1

Статистика народжуваності та смертності в Україні упродовж 2010-2016 рр.*

Рік	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	Всього
Народилося дітей	497.700	460.512	520.700	503.656	465.893	411.783	458.841	3.319.085
Померло людей	698.236	609.569	663.100	662.368	632.667	594.795	651.619	4.512.354
Природний приріст	-200.536	-149.057	-142.400	-158.711	-166.774	-183.012	-192.778	-1.193.269

**Складено за [5-12]*

З урахуванням даних таблиці одержуємо, що за період 1993-2016 рр. народилося 11 204 747, а померло 17 280 048 громадян України, що у свою чергу призвело до перевищення смертності над народжуваністю у 6 075 301 чоловік.

Про причини смертності серед українців. Наприклад, за 2013 рік, згідно з [13], від серцево-судинних захворювань померло 440 тис. чоловік, від онкологічних захворювань – 88,9 тис., від хвороб органів травлення – понад 25 тис., органів дихання – 17,8 тис., ускладнень після грипу та запалення легенів – 4,8 тис. Чоловік, загалом понад 576,5 тис. чоловік, або 94,6% усієї кількості померлих. Серед інших причин смертності українців, за даними 2011 року, слід згадати загиблих під час ДТП – 5,8 тис. чоловік, 2,6 тис. тих, хто втопився, та близько 9 тис. тих, хто покінчив життя самогубством. Протягом того ж 2011 року від умисних вбивств у нашій країні загинуло 1 989 чоловік [14].

Велику кількість майбутніх громадян держава недоотримує через аборти. І хоча їхня кількість має тенденцію до скорочення, все ж кількість абортів на Україні залишалася великою, про що свідчить таблиця 2 (див. [8], [15], [16]):

Таблиця 2

Динаміка чисельності абортів по окремих роках на Україні*

Рік	1990	1995	2000	2005	2008	2009	2010	2011	2014
Кількість абортів (тис. чол.)	1 019	740	434	264	217	195	177	156	70,7

*Складено за [8], [15], [16].

Ще одна причина втрати майбутніх громадян нашої держави – це усиновлення українських дітей іноземцями. Наприклад, у 2013 році було усиновлено 21 574 українських дітей іноземцями з 32 країн світу, у тому числі 8 225 дітей – із США, 6 212 – з Італії, 3 121 – з Іспанії, 1 310 – з Франції і т.д. [17]. Доля українських дітей за кордоном не завжди складається вдало. Так, у 2012 році набув широкого розголосу факт вбивства у США українського хлопчика з Донецька прийомним батьком [18].

Загалом, покращити демографічну ситуацію в Україні могло б підвищення народжуваності, але для цього необхідним є рівень народжуваності щонайменше 23 дітей на 10 жінок, у той час як у 2012 році у нашій державі цей рівень становив 15 дітей на 10 жінок [13]. Більш детально: згідно із [19], у 2012 році 43% українських сімей мали 1 дитину, 30% сімей – 2 дітей, 6% – 3 дітей, а 19% українських сімей – взагалі не мали дітей. Причому сім'ї, де було 2 і більше дітей, переважали на заході країни (50% сімей), а сім'ї з однією дитиною були характерними для південного сходу нашої держави (34% сімей), та її центру (32% сімей) [19]. Вказані обставини призвели до того, що за 25 років незалежності число дітей на Україні скоротилося вдвічі, і становило на початок 2017 року 7,6 млн. чоловік [20]. Це у свою чергу мало наслідком депопуляцію багатьох

областей та регіонів України. Так, згідно з даними джерела [21], тільки за період 2006-2016 рр. населення Дніпропетровської області скоротилося на 190 569 чоловік, Полтавської – на 114 499 чоловік і т.д. Водночас за вказаний період часу населення Закарпатської області зросло на 14 519 чоловік, Рівненської – на 6 311 чоловік, Чернівецької області – на 2 444 чоловік, і т.д. [21]. Зауважимо, що катастрофічна демографічна ситуація у східних областях України була значною мірою зумовлена потоком внутрішньо переміщених осіб з охоплених бойовими діями районів Донбасу, які осідали переважно у сусідніх областях та в інших областях Сходу України. Проте через низьку народжуваність, (у середньому на 57 новонароджених припадало 100 померлих на початок 2017 року [22]), велика кількість внутрішніх переселенців з сусідніх районів Донбасу не дає підстав твердити про стратегічне поліпшення демографічної ситуації на сході нашої держави.

Промислово розвинуті країни Заходу, а також Росія поліпшують демографічну ситуацію за рахунок міграцій. З'ясуємо, чи мала місце аналогічна ситуація в Україні. У радянські часи до України більше приїжджало людей з інших республік колишнього СРСР, аніж виїжджало з неї. Так, наприклад, у 1988 році до України приїхало 500 тис., а виїхало з України 400 тис. чоловік [23]. Але вже в 1996 році до України приїхало 124 тис. чоловік, а виїхало з неї 194 тисяч [23]. Вважається, що упродовж 1994-2004 рр. через негативне сальдо зовнішньої міграції було втрачено понад 1 млн. наших співвітчизників [23], і тільки з 2005 року це сальдо знову стало позитивним, хоча і незначним. Згідно з [24], упродовж 2005-2009 рр. воно становило 63,9 тис. чоловік, а протягом 2010-2013 рр. – ще 126,9 тис. чоловік [24]. У 2014 році міграційний приріст на Україні становив 22 592 чоловік [10], а у 2015 році - 14,2 тис. чоловік [1]. Отже, протягом 2005-2015 рр. позитивне сальдо міграції в Україні становило 227,6 тис. чоловік, проте за період 1994-2015 рр. міграційні процеси виявилися для країни в цілому негативними. Міграційні втрати становили мінус 772 4 тис. наших співвітчизників.

Сюди ж треба додати втрати населення, яких зазнала Україна у 2014 році внаслідок окупації російськими військами Криму та окремих районів Донецької та Луганської областей. Згідно з даними перепису населення, проведеного російськими окупаційними властями в Криму 14-25 жовтня 2014 року, в колишній Автономній Республіці Крим проживало 1 891 465 чоловік, а у місті Севастополь – 393 304 чоловік [25]. Отже, у 2014 році Україною було втрачено загалом 2 284 769 громадян – мешканців Кримського півострова. Кількість жителів, які проживали на непідконтрольних територіях Донецької та Луганської областей, становила у 2014 році 3 798 939 чоловік [26]. Отже, внаслідок агресії Росії проти нашої держави у 2014 році Україна втратила загалом 5 083 708 своїх громадян. Згодом, значна частина втрачених співвітчизників поповнила ряди біженців та внутрішньо переміщених осіб.

Говорячи про міграційні процеси у нашій державі, не можна пройти повз таке явище, як українське заробітчанство. У ХХІ столітті мільйони наших співвітчизників працюють за кордоном, пересилаючи додому грошові перекази, а багато хто з них залишаються за кордоном назавжди. Стосовно кількості українських заробітчан за кордоном, то тут існують верхні та нижні оцінки. Верхні оцінки станом на 2011-2012 рр. були такі: 5 - 6,5 – 7 млн. чоловік [27],[28]. Нижні оцінки – це 1,14 млн. чоловік, які працювали за кордоном у 2012 році [27], та 1,2 млн. чоловік, за підрахунками Держкомстату та Інституту демографії НАН України, які працювали за кордоном у 2013 році [29]. Причому зазначалося, що тільки одиницям – в основному науковцям та лікарям – вдавалося влаштуватися за спеціальністю. Більшість працювала некваліфікованими робітниками навіть за наявності університетських дипломів – на будівництві, на фермах, нянями, доглядальницями і т.д. Указані вище розбіжності стосовно кількості українських заробітчан пояснюються тим, що багато хто з наших співвітчизників працює за кордоном нелегально. Так, у 2011 році в Росії працювало понад 2 млн. українців, але офіційно було зареєстровано тільки 169 тис., в Італії – 500 тис. (офіційно 195 412 чоловік), у Польщі – понад 450 тис. (офіційно 20 тис.), в Іспанії – 250 тис. (офіційно 52 670) і т.д. [30]. У 2011 році 48% українських заробітчан

працювали в Росії, 13,4% – в Італії, 12,8% – в Чехії, 7,4% – в Польщі, 3,9% – в Іспанії, і т.д. [31]. Згодом, через погіршення стосунків з Росією, багато українських заробітчан переорієнтувалися на країни ЄС, зокрема на Польщу. Так, у 2015 році українцям було видано 500 тис. дозволів на проживання у країнах ЄС, у тому числі понад 430 тис. дозволів до Польщі, 23 207 дозволів – до Чехії, 7 850 дозволів – до Італії, 5 667 – до Німеччини і т.д. [32]. Додамо, що у 2016 році Польща видала для українців 125 тис. постійних дозволів на роботу і 1,3 млн. запрошень на роботу [33].

Вражають обсяги грошових переказів, які наші співвітчизники, економлячи на всьому, пересилають додому. Відповідну інформацію по деяких роках подаємо в таблиці 2:

Таблиця 2*

**Динаміка грошових переказів українських заробітчан по окремих роках
(млрд. доларів)**

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2016
Сума переказів	9,9	4,7	5,86	7,02	7,5	8,5	4,968	5,4

* Складено за [34,с.81], [39]:

Додамо, що грошові перекази 2012 року були більшими за грошові інвестиції до нашої держави на 1,5 млрд. доларів [36]. Стосовно географії грошових переказів, то у 2013 році 40,3% з них надійшло з країн СНД, 8,7% – з США, 5,6% – з Німеччини [37]. А вже у 2014 році 40,98% усіх коштів були з країн Європи, 40,56% – з Росії, 13,68% – з країн Америки і т.д. [38]. Стосовно 2016 року, то з Росії було переказано 900 млн. доларів, 600 млн. – із США, 300 млн. – з Німеччини, з решти країн Європи – 3,564 млрд. доларів, що становило 66% усіх валютних переказів [39]. Точна кількість українських заробітчан, які залишилися на постійне проживання за кордоном, невідома.

Наша держава, як і інші держави світу, прагне залучати багатих інвесторів шляхом купівлі ними українського громадянства в обмін на інвестиції. Так, у 2013 році вид на проживання в Україні коштував 100 тис. доларів [40].

Багато держав світу, таких, як Німеччина, Фінляндія, Ізраїль, Греція, Казахстан, Угорщина поліпшують свою демографічну ситуацію шляхом завезення співвітчизників з-за кордону. Причому основна кількість співвітчизників, що прагнуть переселитися на історичну батьківщину, походить з сусідніх держав. Не останню чергу тут відіграють паспорти, або статуси закордонних угорців, словаків тощо [41]. Так от, після прийняття нашим парламентом відповідного закону статус закордонного українця станом на 2013 рік одержало 6 913 чоловік з 54 країн світу, в основному з Латвії та Молдови [41]. Вказана цифра дуже маленька, особливо порівняно з числом діаспорних українців у сусідніх державах, без урахування українських заробітчан та біженців з Донбасу. Дійсно, в Росії за переписом населення 2010 року проживало 1 927 988 етнічних українців – громадян Росії, що становило 1,35% населення держави [42], не рахуючи 2,5 млн громадян України, які перебували на початок 2017 року в Росії, включаючи понад 1 млн. біженців з Донбасу [43]. Аналогічно в Білорусі переписом 2009 року було зафіксовано 158.723 етнічних українців – громадян Білорусі, або 1,7% населення держави [44]. Цей перелік можна продовжувати і далі. Поки що співвітчизники не поспішають репатрійовуватися на історичну батьківщину. Характерним є приклад Криму. Згідно з даними джерела [25], перепис населення півострова, проведений російськими окупаційними властями у жовтні 2014 року, зафіксував тут 344 515 українців, або 15,68% усього населення регіону. Так от, за даними М.Джемілева, на середину березня 2017 року з півострова на материкову Україну переселилося усього 35 тис. чоловік, включаючи 20 тис. кримських татар [45].

Отже, як впливає з викладеного вище, демографічну ситуацію на Україні може виправити тільки підвищення народжуваності та повернення українців – трудових мігрантів на батьківщину. А для цього потрібним є різке поліпшення економічної ситуації у державі і час.

Список використаних джерел

1. Украина, демография и миграция населения. – 2011, 14 июня. URL: <http://emigrant.name/novosti-immigracii.html>
2. Население Украины существенно уменьшилось // 24 канал. – 21.08.2017.
3. Минус 10 миллионов: как менялась демографическая структура Украины за время независимости // 24 канал. – 21.08.2017.
4. Лавер О.Г. Основні тенденції демографічного розвитку України у 1991-2009 роках // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Історія. Випуск 10. – 2010. – С.180-191.
5. В 2010 году снизилась рождаемость на Украине. – 2011, 23 февраля. URL: <http://ukranews.com/ru/news/Ukraine/2011/02/23/37983>
6. В Украине заметно снизилась смертность населения. – 2011, 23 февраля. URL: http://www.epidemiolog.ru/news/detail.php?ELEMENT_ID=497998
7. В прошлом году в Украине умерли 4 тыс. младенцев. – 2012, 24 января. URL: <http://www.segodnya.ua/news/14331174.html>
8. Кожна українка має народити трое-четверо дітей // РІО-Ужгород. – 2013. – 8 лютого. - №8. – С.8.
9. Население Украины с каждым годом стремительно сокращается. – 2014, 17 февраля. URL: <http://prochurch.info/index.php/news/more28429/>
10. Население Украины за 2014 год сократилось на 144 тыс. человек - Госстат. – 2015, 17 февраля. URL: <http://health.unian.net/country>
11. В 2015 году население Украины сократилось на 168 тысяч человек. – 2016, 19 февраля. URL: <http://sharij.net/46743>
12. Население Украины/Численность населения Украины URL: <http://countrymeters.info/Ukraine>
13. Украинцы вымирают пугающими темпами ... – 2012, 25 февраля. URL: <http://nashzhitomir.net/politica/>
14. МВД: в Украине за 5 месяцев 2012 года от умышленных убийств погиб 801 человек. – 2012, 27 июня. URL: <http://finmonitor.com.ua/news/25355>
15. Денисов Б., Сакевич В. Планирование семьи в трех славянских странах // Демоскоп Weekly. – 2012. - №505-506. – 2-15 апреля.
16. Вишневский Ю, Пивнев Е. Один день Украины: 1.276 новорожденных а могло быть 1 470. URL: <http://www.dsnews.ua/politics/>
17. Куда чаще всего забирают на

ПМЖ украинских детей //Аргументы и факты в Украине. – 2013. - №33. – С.1.

18. Спасение рядовых Эндрю //Аргументы и факты в Украине. – 2013. - №9. – С.1. **19.** Сокращение населения Украины связано с низким уровнем жизни? //Демоскоп Weekly. – 2012. - №513-514. – 4-17 июня. **20.** За 25 лет число детей в Украине сократилось почти вдвое (28.01.2017) //Демоскоп Weekly. – 2017. - №715-716. – 6-19 февраля. **21.** За останні 10 років населення Закарпатської області зросло на 14,5 тис. людей. – 2016, 9 липня. URL: <http://www.mukachevo.net/ua>

22. Население Украины в 2017 году сократилось почти на 43 тысячи человек. (18.04.2017) //Демоскоп Weekly. – 2017. - №725-726. – 17-30 апреля. **23.** Население Украины: проблемы миграции и смертности. – 2010, 11 января. URL: <http://polit.ua/documents/2010/01/11/demo.html>

24. Коношевич Олесь. В Україну на постійне життя найчастіше їдуть росіяни //ББС. – 28.02.2012. **25.** Таблицы с итогами Федерального статистического наблюдения «Перепись населения в Крымском федеральном округе». URL: <http://www.gks.ru/free doc/>

26. «Спецзона» Украина. Что мы теряем на Донбассе. URL: <https://inforesist.org/>

27. Страны, в которые иммигрируют с Украины. URL: <http://emigrant.norme/novosti-immigracii>

28. Муджири Е. На чужой коровай //Аргументы и факты в Украине. – 2011. - №44. – С.6. **29.** Андрійчук С. Українці за кордоном: здобуті і втрачені можливості // РІО. – Ужгород. – 2013. – 28 грудня. - С.9. **30.** Топ-5 стран, которые рады эмигрантам из Украины. URL: <https://ru.tsn.ua/ukrayina/>

31. Путівник українського гастарбайтера // РІО. – Ужгород. – 2011. – 11 листопада. – С.8.

32. Сколько украинцев получили временные разрешения на проживание в Евросоюзе //24 канал. - 28.10.2016. **33.** У 2016 році українцям дали 1,3 млн. запрошень на роботу у Польщу // ББС. – 23.01.2017. **34.** Малиновська О.А. Міжнародна міграція в контексті модернізації суспільства // Демографія та соціальна економіка. – 2012. - №1. – С.77-85. **35.** Грошові перекази в Україну скоротилися. – 2013, 18 лютого. URL: <http://www.mukachevo.net/UA/News/view/70042>

36. Українці хочуть в Європу // РІО. – Ужгород. – 2013. – 13 квітня. – С 1,8. **37.** НБУ: за рік українці переказали \$ 8,5 млрд. з-за кордону // ББС. – 28.03.2014. **38.** Основные «инвесторы» Украины //24

канал. – 10.04.2015. **39.** Сколько денег заробитчане перевели в Украину: невероятная сумма //24. Канал. – 22.07.2017. **40.** Жизнь с видом на жительство //Аргументы и факты в Украине. – 2013. - №4. – С.32. **41.** Статус заграничного украинца с 2004 года получили 6 913 человек из 54 стран мира // Демоскоп Weekly. – 2013. - №545-546. – 4-17 марта. **42.** Всероссийская перепись населения 2010. URL: http://www.gks.ru/free_doc/new_site/perepis2010/croc/perepis_itogi1612.html **43.** В России находится около 2,5 млн. граждан Украины (4.01.2017) //Демоскоп Weekly. – 2017. - №711-712. – 1-22 января. **44.** Основные демографические и социальные характеристики населения Республики Беларусь по итогам переписи населения 2009 года Электронный ресурс. – Режим доступа: <http://belstat.gov.by/homep/ru/indicators/pressrel/census.php> **45.** Дорош С., Зануда А. Арешти, паспорти військові: цифри анексованого Криму // ББС. – 16.03.2017.